

6a Convenció Les veus
de les persones grans

Participem
per garantir
drets

Vine
i fes-te
sentir

Setembre
2022 —
Març 2023

Barcelona 21 març de 2023

JORNADA DE SÍNTESIS 6a CONVENCIO LES VEUS DE LES PERSONES GRANS

CONFERÈNCIA

ENGANYS I PARANYS DEL DISCURS PÚBLIC SOBRE LA VELLESA

MILAGROS PÉREZ OLIVA

Agraïment: em sento molt honorada de ser amb vostès per compartir algunes reflexions en aquesta Convenció del Consell de la Gent Gran, que fa una gran feina de participació i elaboració de criteris per a les polítiques públiques adreçades a la tercera edad.

Aquesta tasca d'elaborar pensament en relació al fet d'envellir és molt important per poder influir sobre un ecosistema cultural i un discurs públic sobre la vellesa, sorgit i dirigit des de fóra de les institucions, no sempre favorable i sovint clarament **advers als interessos de la gent gran**. Voldria reflexionar sobre les paradoxes d'aquest discurs general que s'expressa sobretot a través dels mitjans de comunicació i que acaba condicionant la visió general sobre la vellesa.

Fer-se gran és el que tots desitgem. Potser algun dia la ciència aconseguirà alentir o parar el rellotge biològic, però de moment fer-nos grans i fer-ho amb el màxim de benestar i salut possible és el millor que ens pot passar.

Per això, la primera pregunta que ens hem de fer a l'hora de desmuntar els enganys i paranys del discurs públic dominant sobre la vellesa és:

Com pot ser que la més gran conquesta de la humanitat, el salt més important en la seva història, aparegui dia sí i dia també a la premsa i als mitjans de comunicació com si fos una catàstrofe?

Aquest avenç és que en un segle hem aconseguir doblar la esperança de vida mitjana al néixer. A principis de 1900, l'esperança mitjana de vida a Espanya estava tot just al voltant dels 43 anys. Ara, a Catalunya està en 83,6 anys: 80,8 en els homes i 86,3 en les dones. La pandèmia de la covid-19 ha provocat una aturada puntual, però les previsions són que continuem allargant la vida de tal manera que cap al 2050 l'esperança de vida de les dones superarà els 90 anys i la dels homes els 85.

Gràcies al progrés material i a les mesures d'higiene pública; gràcies al descobriment dels antibiòtics, que va permetre sobreviure a les infeccions; gràcies a les millores en la alimentació i gràcies sobre tot ara als avenços de la medicina i a la prevenció, vivim el doble de mitjana que els nostres avis i besavis. Patologies molt comunes que fa molt poc ens mataven, com la hipertensió arterial, la diabetis o la hepatitis C, ara es controlen o es curen.

I si no vivim més i millor és perquè **encara tenim molts tòxics ambientals** i alguns mals hàbits que perjudiquen la nostra salut. Només que baixés la contaminació, deixéssim de fumar i féssim exercici, viuríem més i millor.

Aquest salt en l'esperança de vida hauria de ser vist com un **èxit rotund, com un gran avenç de la humanitat a celebrar cada dia**. I en canvi, cada cop que es parla de l'envelliment se'n parla en termes **problemàtics, negatius**. Com una càrrega per l'economia, per a la societat i per a l'Estat, com una nosa per la sostenibilitat de la Seguretat Social.

És cert que cada cop hi ha més gent gran, i per tant, es gasta més en sanitat, en serveis socials i en dependència, però també hem estat més i som més gent a contribuir.

Això em porta a parlar sobre la **importància del marcs mentals**, un concepte que ha desenvolupat el sociolingüista nord-americà George Lakoff. Els **marcs mentals tenen tal importància en la creació d'opinió que acaben condicionant no només el discurs, sinó les polítiques públiques. També les relatives a la gent gran.**

Les batalles polítiques no es guanyen o es perden quan es vota una llei al congrés, sinó molt abans, potser deu o quinze anys abans: quan s'estableix el marc mental que enquadra la discussió.

No és innocent que s'hagi generat un marc mental tan negatiu al voltant de l'envelliment de la població. Sempre que es parla de l'envelliment es fa dins d'un enfoc **problemàtic, catastrofista**, quan no tindria perquè ser així.

El primer parany es centrar la discussió en la demografia. A l'hora d'abordar, per exemple, la viabilitat del sistema de pensions o de la sanitat pública, **la demografia no és la única viable a tenir en compte**. És un aspecte important, per suposat, però tot just una variable més de l'equació. En canvi tot el discurs públic es centra **d'una manera reduccionista i obsessiva** en la qüestió demogràfica, quan la sostenibilitat de les pensions o del sistema sanitari **no depenen només de quants som a gastar, sinó de quants som a contribuir**, és a dir, de la fortalesa de l'economia per generar impostos i feina de qualitat.

Però veiem les dades: Quan es va crear la Seguretat Social, l'esperança de vida mitjana després de la jubilació als 65 anys **no superava els cinc anys per als homes**. Ara són quatre

vegades més, de manera que per molta gent, quan s'acaba la vida laboral, de vegades abans dels 60, encara els queda un terç de vida per viure.

Espanya és, darrera de França, el segon país de la UE que més esperança de vida té a partir dels 65 anys: 21,6 anys (a França, 21,9), i en el cas de les dones, 23,4 anys (França, 23,8).

Però això no vol dir que després de la jubilació deixem de ser productius o creatius. No només vivim més anys, sinó més anys en bona qualitat de vida i en bona salut. En realitat, el que ha passat és que hem millorat les nostres condicions biològiques de manera que s'ha endarrerit també el declivi físic, el deteriorament fisiològic, la part de la vellesa que identifiquem com senectut.

Poc abans de morir, la **reina Isabel d'Anglaterra** va rebutjar el premi a la "persona gran" de l'any que li concedia la revista Oldie Magazine perquè no se'n sentia, de vella. **Un és tan gran com se sent**, va dir, i ella, als 95 anys, quan ja en portava gairebé 75 de regnat, no se'n sentia. L'edat cronològica no sempre coincideix amb l'edat psicològica. És una qüestió subjectiva. En tot cas, sempre està determinada per les condicions socials i ambientals.

Si ens tracten com més vells del que som i ens aparten, acabarem sentint-nos tan vells com ens tracten. Per això és important de-construir el discurs cultural que vol treure la gent gran fóra dels circuits de decisió. Inclús de les decisions que afecten a la seva pròpia vida. I preparar-nos pel que ha de venir, que segurament serà seguir allargant la vida.

A l'any 1960 els més grans de 65 anys eren el 8,2% de la població. Al 2020 ja eren el 22,9%. Les darreres previsions de l'INE indiquen que al 2050 el 31,4% de la població d'Espanya tindrà més de 65 anys i l'11,6%, més de 80.

Cada vegada hi ha més octogenaris i superar la barrera dels 100 no és quelcom tan **excepcional** com abans. Després que morís la francesa Lucile Random als 118 anys, la catalana Maria Branyas es va convertir en la persona més longeva del món, amb 115 anys. Fixem-nos que sempre són dones.

És aquest el límit? Fins a quina edat podem arribar a viure?

La ciència creu que si no modifiquem el programa biològic la vida no es pot allargar més enllà dels **120-130 anys**. Encara tenim, doncs, un marge natural per recórrer.

Però ara sabem que **es pot intervenir sobre el programa biològic de la vida**. Aquest programa segueix una sèrie d'ordres genètiques com la que fa, per exemple, que les cèl·lules es renovin i morin. És el mecanisme de la mort cel·lular programada, conegut com apoptosi. Controlar l'evolució cel·lular no es veu avui com una utopia. De fet, una de

les troballes científiques més importants del segle ha estat la **reprogramació cel·lular**, un **avenç científic del que tot just comencem a veure els primers fruits**.

És una troballa realment revolucionària, per la qual va rebre el Premi Nobel de Medicina de 2012 el científic japonès Sinya Yamanaka. Permet agafar qualsevol cèl·lula somàtica del cos, una cèl·lula d'un cabell per exemple, i fer-la tornar enrere en el procés evolutiu de manera que retrocedeix fins a un estadi similar a l'embrionari, just quan les cèl·lules encara no s'han diferenciat. Aplicant a aquesta cèl·lula del cabell un simple còctel de quatre gens i certes proteïnes reguladores, es pot aconseguir que es comporti com una cèl·lula embrionària indiferenciada capaç d'evolucionar de nou i convertir-se en una cèl·lula de qualsevol altre teixit del cos. **Ja s'han fet experiments de regeneració de diferents teixits, com per exemple de cartílags o de teixits necrosats del cor després d'un infart**. Com que es tracta d'elements del mateix cos no es provoca rebuig. La medicina regenerativa té un gran recorregut.

Hi ha molts equips científics que treballen en investigacions per allargar la vida. Des de l'estudi dels telòmers a experiments de restricció calòrica. S'ha comprovat que quan es redueix durant un temps la combustió cel·lular es pot arribar a incrementar un 30% i fins i tot un 50% la vida en cucs i ratolins. De moment, no es aplicable en humans perquè hauríem de reduir tant la ingesta d'aliments que moriríem de gana. Però alguna cosa en sortirà de tots aquests estudis. Si no, no s'hi invertiria tant.

Als EEUU es va crear fa poc una empresa anomenada **Altos LAB**, finançada per multimilionaris com el fundador d'Amazon **Jeff Bezos**, un personatge que té una fortuna estimada de 200.000 milions d'euros, o Yuri Milner, un inversor ruso-israelià del camp de les noves tecnologies. Aquesta empresa està reclutant a científics de primer nivell, entre ells el mateix Yamanaka o els espanyols Manuel Serrano y Juan Carlos Izpisúa, per investigar en aquest camp, amb sous de més d'1 milió de dòlars a l'any, senyals de que la confiança en les seves investigacions és també alta.

I aquí tenim la segona gran paradoxa del discurs públic sobre la vellesa:

Busquem desesperadament allargar la vida, però lamentem l'envelliment.

La qüestió no és quanta edat cronològica tindrem, sinó com estarem, com viurem i quines eines tindrem per viure una vida digna un cop deixem enrere la etapa laboral.

El **marc mental de l'envelliment com a catàstrofe** va agafar força coincidint amb el llançament dels plans privats de pensions. Era un discurs molt interessat, promogut fonamentalment des del sector financer. Anys després, ningú no creu que els plans privats puguin ser una alternativa al sistema públic de pensions. Però el discurs que

llavors es va promoure per erosionar la confiança en la capacitat del sistema de pensions de la Seguretat Social per fer front a l'envelliment continua vigent.

Se segueix posant l'accent en el cost de l'envelliment, mentre s'ignoren altres factors realment determinants, com la pèrdua de pes relatiu dels salaris en el PIB, la generalització del sistema de falsos autònoms que cotitzen per la mínima, la dimensió de l'economia submergida o un sistema tributari ple de forats.

Es parla molt de la caiguda del nombre de cotitzants per pensionista, però molt poc de que amb salaris mileuristes, poques pensions es poden pagar.

S'ha insistit molt en que l'envelliment de la població fa inviable l'Estat de Benestar. Però el futur de les pensions i de l'Estat de Benestar depèn, sobre tot, de la fortalesa de l'economia i de la justícia impositiva. Si tothom pagués els impostos que toquen, no hi hauria dèficit. Sense evasió ni elusió fiscal, no ens hauríem de plantejar cap pla de viabilitat en molts anys. Si ara hi ha més jubilats i les pensions són més altes, el repte és crear un model productiu i econòmic que generi cotitzacions suficients per mantenir el sistema. I si cal, tirar ma dels impostos. La situació actual és conjuntural. Ara es jubila la generació més plena de la nostra historia, però després vindran generacions molt buides, de manera que el desajust serà menor.

Del que hauríem de discutir és de com aprofitar socialment l'enorme capital de experiència i capacitat que acumula la gent gran. La barrera dels 65 anys és només una convenció. Quina diferència pràctica hi ha entre els 63 i els 68? Cada persona és un món. Potser hi ha més diferència entre dos persones de 80 que entre una de 70 i una altra de 80.

Un altre parany d'aquest marc mental és que l'envelliment de la població dispara la despesa sanitària. En realitat, la despesa sanitària creix en totes les societats avançades a mesura que augmenta el nivell de desenvolupament econòmic i social.

Es cert que vivim més anys, i que al sobreviure més temps augmenta la taxa de dependència i la incidència de patologies cròniques. Però amb una bona prevenció el control d'aquestes patologies no té per què incrementar el costos sanitaris de manera desmesurada. Diferents estudis mostren que el gruix de la despesa mitjana es produeix en els cinc darrers anys de vida, sigui quina sigui l'edat en la que es produeix la mort.

Més aviat el que es planteja és un problema de reorganització i adequació del sistema sanitari públic al nou perfil de pacient crònic amb diverses patologies que es poden descompensar de tant en tant.

De tot aquest marc mental problemàtic sobre la vellesa encara se'n deriva un altre parany:

L'enfrontament generacional

“No es just que la pensió màxima sigui 2.000 euros quan els joves en cobren 1.000 per treballar tot el dia”, escoltem dir sovint. El problema, òbviament, no és que els jubilats rebin allò al que tenen dret i és de justícia. Això no té perquè perjudicar els joves. El problema és que els salaris, especialment els dels joves, s'han enfonsat. I això ha estat conseqüència d'una sèrie de contrareformes que han devaluat la posició dels treballadors i han permès a les empreses externalitzar part dels processos productius i estalviar-se costos socials.

Podríem dir que la reforma laboral del 2012 va permetre acomiadar als pares i contractar els fills com falsos autònoms per la meitat de preu.

Si el que s'imposa és la idea de que hi ha massa vells per tan pocs joves que cotitzen i que no hi ha recursos suficients per pagar tantes pensions, la solució estarà cantada: retallar i retallar les pensiones fins on faci falta.

Relacionada amb aquesta idea hi ha també la metàfora de l'hivern demogràfic, un altre dels paranys del discurs sobre la vellesa:

La famosa inversió de la piràmide poblacional.

A mitjans d'aquest segle Espanya serà un dels països amb una proporció més alta de població major de 65 anys. Però la inversió de la piràmide demogràfica es produeix en el nostre cas per dos factors simultanis: **haver-nos situat entre els cinc països amb la major esperança de vida al néixer i estar al mateix temps entre els que tenen la taxa de fecunditat més baixa del món.**

Què ha passat? En la primera dècada del segle XX la taxa de fecunditat era de 4,7 fills per dona. Però, seguint el patró habitual del desenvolupament econòmic, conforme creix l'economia baixa la fecunditat. Passades les penúries de la postguerra, a partir del 1950, la natalitat es va recuperar amb força i la bonança econòmica va propiciar que entre 1958 i 1977 es produís un increment important de la natalitat, l'anomenat baby boom, la generació que justament ara arriba a la jubilació.

Fins al 1975 es van mantenir taxes de natalitat elevades (20 naixements per cada 1.000 habitants), però a partir de llavors es va desplomar. Al 1981 la taxa de fecunditat era ja de 2.04 fills per dona, amb prou feines la que permet assegurar la reposició poblacional; al 1998 va caure fins a un mínim de 1,13 fills per dona. L'arribada d'immigrants en edat fèrtil ha pal·liat una mica la caiguda en les darreres dues dècades, però al 2020 tot just estava en 1.23 fills per dona.

Tot això no passa perquè sí. Són les condicions econòmiques i socials les que fan que moltes dones decideixen posposar la maternitat o directament no tenir fills. Al 1980 l'edat mitjana de la primera maternitat era de 25,06 anys; al 2021 era ja de 31,54.

Entre les dones que sí volen tenir fills, moltes acaben desistint i altres en tenen menys dels que volen. Les estadístiques indiquen que gairebé el 20% de les dones de més de 45 anys no tenen fills, i entre les que en tenen el 35% assegura que n'hagués volgut tenir més, bàsicament dos en comptes d'un.

Si el debat se centra en l'envelliment de la població, la conseqüència lògica serà qüestionar el sistema de Benestar social, però si es té en compte la crisi de fecunditat, llavors el que caldria és impulsar polítiques de suport a la maternitat. Però d'aquestes se'n parla molt menys.

Per tant, la darrera gran trampa del discurs públic sobre l'envelliment és dir que la piràmide poblacional s'inverteixi perquè hi ha massa gent que es fa gran alhora, cosa que és certa i hauria de ser motiu de celebració, ignorant que és el model econòmic i social el que determina la natalitat i la taxa de fecunditat. Si la piràmide poblacional s'estreny per la base és perquè les dones joves i els seus companys no tenen les condicions per tenir els fills que voldrien i permetrien mantenir l'equilibri demogràfic. En tot cas, per eixamplar la base poblacional amb gent jove també es pot recórrer a la immigració. Però això també depèn de la fortalesa de l'economia.

Es pot tancar el cercle de la de-construcció del marc mental hegemònic sobre la vellesa amb una conclusió. Tant els grans com els joves tenim moltes raons, i en molts aspectes, les mateixes, per intentar canviar aquest model.

Gràcies per escoltar-me.